

BİR MUHALİF İSİM: AHMET REŞİT REY VE ŞEHRÂH GAZETESİ*

*Tuğba AŞAN***

Öz: Bu makalede edebiyatçı kimliği ile tanınmış olan Ahmet Reşit Rey'in (1870-1955), bir siyaset ve fikir adamı olarak düşünceleri ile olayları değerlendirme biçimini ortaya konulmak istenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) sonrasında siyasetin içerisinde yerini alan Ahmet Reşit, Meşrutiyet yönetimini desteklemiş ancak dönemin en büyük siyasi örgütlenmesi olan İttihat ve Terakki'nin karşısında durmuştur. Meşrutiyet devrinin İttihat Terakki karşıtı gazetelerinden olan *Şehrâh Gazetesi*'nde¹ yayınlanmış olan makaleleri, onun muhalif tavrına örnek oluşturmaktadır. "Maziden Hale" başlığı ile yayınlanan bu yazılarıyla II. Abdülhamid zamanı ile Meşrutî hükümetler dönemi arasında karşılaştırma yapan Ahmet Reşit böylece bize Osmanlı Devleti'nde Mutlakiyet'ten Meşrutiyet'e geçişte yaşanan değişimi eleştirel bir gözle sunmaktadır. Ahmet Reşit Rey, memuriyet hayatı boyunca ve siyasetin içerisindeyken aynı zamanda sanat ve edebiyat dolu bir yaşam sürdürmüştür. Makalemizde, Osmanlı Devleti'nin en kritik dönemlerinden birine şahitlik etmiş olan Ahmet Reşit Rey'in *Şehrâh Gazetesi*'ndeki Nisan-Haziran 1911 tarihlerinde yayınlanmış olan siyasete dair makaleleri incelenmiştir. Dönemin siyasi olayları, muhalif bir fikir adamının bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Reşit Rey, *Şehrâh Gazetesi*, II. Abdülhamid, Meşrutiyet, İttihat ve Terakki.

A Dissident: Ahmet Reşit Rey and *Şehrâh* Newspaper

Abstract: This article aims to discuss the political and intellectual ideas of a renowned man of letters, Ahmet Reşit Rey (1870-1955). After the declaration of the 2nd Constitutional Period, Ahmet Reşit, took part in politics supporting the Constitution although he stood against the largest political party that of Union and Progress. His articles published in the *Şehrâh* Newspaper, one of the Constitutional period's newspapers opposing the policies of the Union and Progress party, attest to his dissident opinions. In his articles published under the title "From Past to Present", Ahmet Reşit, by comparing the period of II. Abdülhamid to that of constitutional provisions, he discusses change during the transition from absolute to constitutional monarchy in the Ottoman Empire with a critical eye. Ahmet Reşit Rey led a life full of art and literature while working as

* Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 27.10.2022 - 24.08.2023

** Öğr.Gör.Dr., Düzce Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Düzce, Türkiye. E-posta: tugbaasan@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0270-4522.

¹ İmtiyaz Sahibi, Mehmet Hayrettin. İdare Mahalli, İstanbul Ebusuud Caddesi 62 Numara. Her gün neşr olunur.

a civil servant and he was in politics. Therefore, the perspective of an opposing intellectual could enrich our understanding of the political events of the period.

Keywords: Ahmet Reşit Rey, *Şehrah Newspaper*, II. Abdulhamid, Constitutionalism, Union and Progress.

Giriş

Ahmet Reşit Bey, Çankırı Mutasarrıfı Abdullah Efendi'nin oğludur ve 1286 (M.1870) senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir (HH.SAİD.d 4/35). Annesi Atiye Huriye Hanım'dır. Çankırı'da ilkokula devam ettiği sırada, henüz dokuz yaşındayken babasını kaybetmiş ve bunun üzerine aile İstanbul'a taşınmıştır. Önce Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nde, daha sonra Mülkiye Mektebi İdadi kısmında öğrenimine devam etmiştir. Edebiyat öğretmeni Recaizade Mahmut Ekrem'in etkisinde kalan Ahmet Reşit Bey, Mülkiyenin yüksek kısmından 1888 yılında mezun olmuştur (İlyasoğlu, 2005, s. 23; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 2010, s. 866). Böylece Mülkiye Mektebi'nden şehadetnamesini alan Ahmet Reşit, 1890 senesi Eylül ayında okul müdürü Abdurrahman Şeref Bey tarafından diğer iki arkadaşı ile birlikte Yıldız Sarayı'na başkatip paşanın yanına götürülür. Burada kendisine kitabet dairesine memur edildiği tebliğ edilir ve Mabeyn Kitabeti'ndeki bu görevi, 1904 senesi Ağustos ayına kadar devam eder. Saray'da geçirdiği bu 14 yılda şahit oldukları sebebiyle iki kez Saray dışında bir memuriyet isteyen Ahmet Reşit'in maaşına zam yapılmış ancak talebi, karşılık bulmamıştır. 1904 Haziran ayında iki ay kadar Beşiktaş polisinin takibatına uğradıktan sonra Kudüs Mutasarrıflığı ile görevlendirilmiştir. Ahmet Reşit Rey, on bin kuruş kadar bir maaşla aldığı bu görevi bir lütuf olarak telakki etmiştir (*Yeni Sabah*, 26 Şubat 1941, s. 3).

Ahmet Reşit Bey, 1896 senesinde İbrahim Edhem Paşa'nın² torunu Fethiye Hanım ile evlenmiştir. Aile; sırasıyla Fatma Samime, Ekrem Reşit (1900), Cemal Reşit (1904) ve Emine Semine (1908)'nin doğumlarıyla genişlemiştir. 1904 Kudüs Mutasarrıflığı, 1906 Manastır Valiliği, 1907 Ankara ve 1908 Halep Valiliği görevlerinden sonra 1909 senesinde İstanbul'a gelerek Galatasaray Sultanisi'nde Tevfik Fikret'in istifasının ardından edebiyat dersleri vermeye başlamıştır. 1912 yılında kısa süren İzmir Valiliği³ sonrasında ise Kamil Paşa kabinesinde (Ekim 1912-Ocak 1913) Dahiliye Nazırlığı görevini üstlenmiştir. 23 Ocak 1913 tarihli Bab-ı Âli Baskını Ahmet Reşit Bey'in hayatında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Ülke dışına çıkması tavsiye edilince ailesini

² Sadrazam İbrahim Ethem Paşa (1818-1893), henüz bir yaşındayken II. Mahmut devrinin önde gelen devlet adamlarından Hüsrev Mehmet Paşa'nın (1756-1855) konağına gelmiş ve onun himayesinde yetişmiştir (Çelik, 2013, s. 448).

³ Ahmet Reşit Bey, İzmir Valiliği sırasında İttihatçıların gadrine uğrayan memurları niteliklerine bakmadan eski görevlerine iade ederek İtilafçı isimlere kadro açmakla suçlanmıştır (Tural, 2009, s. 269).

İstanbul'da bırakarak Mısır'a gitmiş ve bir süre burada kalmıştır. Daha sonra Venedik, Peşte ve en nihayetinde Paris'e geçen Ahmet Reşit Bey, bu sırada Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'da uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesi ile bağlantılı gösterilerek gıyaben idam cezası almıştır. Bu durum, ailenin geri kalanının da Avrupa'ya taşınmasını gerektirmiş; Ahmet Reşit ve ailesi, I. Dünya Savaşı'nın başında önce Paris'e, buranın işgal edilme tehlikesi üzerine de Cenevre'ye yerleşmişlerdir. Aile, 1914-1919 yılları arasında Cenevre'de geçirdikten sonra Reşit Bey'e Mütareke sonrası kurulan Tevfik Paşa kabinesinde bir kez daha Dahiliye Nazırlığı teklifi gelmiş ve aile için dönüş yolculuğu başlamıştır. Ancak onlar İstanbul'a ulaşmadan Tevfik Paşa Kabinesi düşmüş ve yerine Damat Ferit Paşa Kabinesi geçmiştir. Böylece Ahmet Reşit Bey, bu kabinde Dahiliye Nazırı (Şubat-Mart 1919/ Nisan-Temmuz 1920) ve vekâleten de Şura-yı Devlet Reisliği'ne getirilmiştir (İlyasoğlu, 2005, ss. 23-26; Kunalp, 1999, s. 60).

Bu sırada Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasının ardından, Anadolu'da işgallerin yaşandığı oldukça ümitsiz ve karanlık günler geçirmektedir. Meclis-i Vükela, Paris Barış Konferansı'na 3 Haziran 1919'da Osmanlı Devleti'ni temsilen Sadrazam Damat Ferit Paşa başkanlığında otuz beş delegeden oluşan bir heyetin gitmesine karar vermiştir. Kamuoyunda bu konferansın Osmanlı Devleti için son bir fırsat olduğu kanaati yaygındır. Ancak Damat Ferit Paşa, konferanstan eli boş dönmüş ve kendi başına buyruk hareket ettiği için de eleştirilmiştir. 18 Nisan 1920'de başlayan San Remo Konferansı da Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında yapılan en önemli barış konferanslarından biridir. 22 Nisan 1920'de İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni konferansa davet etmişlerdir. Bu kez heyete Damat Ferit Paşa yerine Ahmet Tevfik Paşa, başkanlık etmiştir. Burada Osmanlı heyetine dayatılan barış şartları, çok ağır ve kabul edilemez bulunmuştur. Bu sırada İtilaf Devletlerine verilmek üzere hazırlanan cevap, Ahmet Reşit Bey ve Cemil Paşa (Topuzlu) tarafından Meclis-i Vükela'da görüşülmek üzere İstanbul'a getirilmiştir. Meclis-i Vükela'da onaylanan metin, 25 Haziran'da tekrar Paris'e götürülmüştür. Damat Ferit Paşa'nın ise Paris'e giderek hazırlanan cevap metni üzerinde değişiklik yapması, özellikle Ahmet Reşit Bey tarafından eleştirilmiştir. Ahmet Reşit Bey, Damat Ferit'in hazırladığı metnin dördüncü maddesinde geçen Ege adalarında "Rumların çoğunlukta olduğu" ifadesini, ileride müttefik devletler tarafından aleyhte kullanılabileceği şeklinde değerlendirmiştir. Ahmet Reşit Bey ve birkaç katip dışında heyet üyelerinin İstanbul'a dönmesine karar verilmiştir (Yazıcı, 2020, ss. 1051-1054). Cemil Topuzlu hatıralarında Ahmet Reşit ile beraber Ferit Paşa kabinesinde yer almalarını şöyle açıklıyor:

Girdiğim kabine zahiren Kuva-yı Milliye'ye karşı cephe almak gibi bir suçla itham olunabilirdi. Fakat gerek ben, gerek arkadaşım Reşit Bey, İtilaf devletlerini oyalamak ve Yunan Ordusu'nun Anadolu'ya yapacağı taarruzun az çok önüne geçmek ve bhusus İstanbul'a tamamiyle el

konulmaktan kurtarmak maksadıyla bu kabinede yer almıştık. Her ikimizin ne nazır olmak gibi bir emelimiz, ne de bir sandalye kapmak hırslımız yoktu. Fikrimiz, ancak İstanbul'un, bu bahane ile yerleşmek isteyen İngilizlerin elinde Mısır, Kıbrıs gibi ebedi olarak kalmamasına çalışmaktı (Topuzlu, 2017, s. 227; Rey, 2014, ss. 381-382).

Benzer ifadeleri Ahmet Reşit Bey'in hatıralarında da görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin şartlarını reddeden müttefik devletler, 27 Temmuz'a kadar antlaşmanın kabulü için süre vermişlerdir. Dayatılan şartları kabul etmeyen Ahmet Reşit Bey, nezaretten de murahhaslık vazifesinden de istifa ederek İstanbul'a dönmüştür. Ahmet Reşit Rey, hatıralarında Sultan Vahdetin'i şu sözlerle Sevr'i imzalamaktan alıkoyduğunu ileri sürmektedir:

Bu işte başka bir mesele de var: Antlaşma layihasının 139. Maddesinde

Türkiye, diğer bir devletin salahiyet-i kazaiye (yargı yetkisi) hususundaki bütün haklarından katiyen feragat eder" deniliyor; bundan dolayı "Emiru'l-mü'minin" unvanına sahip olan şahsınız tarafından tasdik ve tasvip buyurulması, fazla olarak, hilafetten çıkarılmak demektir. Ecdadımızdan büyük bir padişahın yüce gayretleriyle hanedanımıza verilen ve asırlardan beri herkesin kabul ettiği bu sıfatı ne kendinizden ne de sizden sonrakilerden koparabilirsiniz. Böyle bir durum, maazallah, saltanatınız için ebedi bir leke olur (Rey, 2014, ss. 400-403).

Ahmet Reşit Bey'in Damat Ferit'in zararlı girişimlerini önlemeye yönelik tutumu, Anadolu'da gelişen Milli Mücadele'ye desteği önem taşımakla birlikte özellikle Sevr'i imzalamayı reddetmesi, onu "yüzellilikler"⁴ listesine dahil edilmekten kurtarmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini çok iyi bilen Ahmet Reşit, bundan sonraki süreçte bir daha siyasete girmeyerek kendisini tamamen ilmi faaliyetlere adayacaktır. Onun Arap ve Acem şiiirini çok iyi bilmesi, Fransız şiiirini derinlemesine incelemesi, Batı sanatının estetiğine eğilmesi ile zamanının sanatçıları arasında seçkinleştiği anlaşılmaktadır (İlyasoğlu, 2005, s. 27).

Ali Ekrem Bolayır, Ahmet Reşit Rey'in yakın dostlarından ve "pek ziyade ve pek çok âsâr-ı ciddiye (ciddi eserler) okuyan bir zat" (Bolayır, 2013, s. 326) olarak tanımladığı, *Servet-i Fünûn*'daki bu yakın arkadaşı hakkındaki

⁴ Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'na göre genel af yapılmasına karar verilmiş ve bu affın dışında tutulmak üzere yeni yönetim için tehlikeli görülenlerden oluşan 150 kişilik bir liste hazırlanmıştır. TBMM'de 1924'te kabul edilen 150 kişilik sürgün listesine dâhil olanlar, şu şekilde gruplandırılmıştır. Vahdeddin'in Maiyeti grubunda olanlar, Sevr Muahedesi'ni imzalayan ve Kuvayı İnzibatiye dâhil kabine azaları, Sevr Muahedesi'ni imzalayan Delegeler, Kuvayı İnzibatiye'ye dâhil olanlar, Mülkiye ve Askeriyeden olan kişiler, Ethem ve yakın çevresi, Çerkez Kongresi'ne delege olarak katılanlar, polisler, gazeteciler ve diğer kişiler (Yılmaz, 2022, ss. 117-124).

değerlendirmesi şöyledir; “O benim hemen on beş sene beraber yaşadığım arkadaşım. “H. Nâzım” nâm-ı müsteârıyla benden biraz sonra *Servet-i Fünûn*’a yazı yazmaya başladı. Kudret-i ilmiyesini, metân-i muhakemesini herkes bilir. Pek nâfizü’l-nazar bir üstaddir. Şiirlerini, bir-ikisi istisnâ edilince, pek de beğenmem.” (Bolayır, 2013, s. 398) Bu arada, *Servet-i Fünun*’da Tevfik Fikret’le tartışması sonucu Fikret’in “Sesini kes ey teres.” diye biten ünlü taşlamasını da Ahmet Reşit’e hitaben yazdığı şeklindeki iddiayı da belirtmiş olalım (İlyasoğlu, 2005, s. 29).

Ahmet Reşit Rey; Mutlakiyet, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirleri ile iki dünya savaşına şahitlik ettikten ve Nişantaşı’nda Şair Nigâr Sokağı’ndaki konağında okuyup yazarak geçirdiği emeklilik günlerinin ardından, 14 Ağustos 1955 tarihinde vefat etmiştir. 16 Ağustos Salı günü Teşvikiye Camii’nde cenaze namazı kılındıktan sonra Edirnekapı Şehitliğindeki aile mezarlığına gömülmüştür (Özcan, 2002, s. 34).

1. Ahmet Reşit Rey’in Şehrâh Gazetesi’ndeki Yazıları

Bu makalede, Ahmet Reşit Rey’in H. Nâzım müsteâr ismiyle *Şehrâh Gazetesi*’nde 1911 senesinde yayınlanmış olan siyasi yazılarından özellikle dönemin idari ve sosyal konularını ele alışıyla öne çıkanlar değerlendirilmiştir. 28 Nisan 1911 günü yayın hayatına başlayan *Şehrâh Gazetesi*, Türk basın tarihinde kapatılma ve değişik isimlerle tekrar yayımlanma rekoru ile tanınmaktadır. Nitekim, 3 Temmuz 1911’de ilk kez kapatılacaktır (Toprak, 1987, s. 45). Ahmet Reşit’in burada yazmış olduğu makaleler hem başkentte hem taşrada aldığı görevlerle olayları yakından takip edebilmiş olan bir devlet adamının gözünden, Osmanlı’nın özellikle son yıllarını tahlil etmemize katkı sağlamaktadır. Bu yazılar değerlendirilirken kuşkusuz *Şehrâh Gazetesi*’nin genel siyasi tutumunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Ele aldığımız dönem, İttihat Terakki’nin en güçlü siyasi oluşum olarak iktidarı elinde bulundurduğu II. Meşrutiyet yıllarıdır. Ahmet Reşit, esas itibarıyla edebiyatçı kimliği ile ön plana çıkmış bir isim olmasına rağmen dönemin siyasi olayları bağlamında İttihatçılara muhalif tavrı ile de bilinmektedir (Birinci, 1998, s. 508). Meşrutiyet’in ikinci kez ilanını memnuniyetle karşılayanlardan biri olarak Ahmet Reşit de pek çok kişi gibi İttihat Terakki’nin uygulamalarından rahatsız olmuş ve sadece eleştirmekle kalmamış; fiili olarak da bizzat muhalefetin içinde bulunmayı tercih etmiştir. İttihat Terakki ile çatıştığı noktalardan birine Ahmet Reşit’in hatıralarında rastlamaktayız. Buna göre 1908 seçiminden önce- ki henüz İttihat Terakki’nin tam olarak etkin olamadığı dönemdir- Merkez-i Umumi’den bir telgraf aldığını ve mütegalibeye mensup adayların engellenmesinin istendiğini ve Urfa Mutasarrıfı’nın da görevden alınmasının talep edildiğini belirtir (Rey, 2014, ss. 104-105; 112,115). Kendisi, bu talepleri yerine getirmediği için dönemin Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından görevden (bu sırada Halep Valisi) alınmıştır (Rey, 2014, ss. 118-123). Meclis-i Mebusan’dan tensikata memur edilen isim

olan Ali Münif Bey'in hatıralarında da bu görevden alınma bahsi geçmektedir. Münif Bey ise tensikat raporuna göre uygulamalara hükümetçe azimli bir şekilde başlanıldığını ve bu arada –vaziyet icabı- valilerden Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Namık Kemalzâde Ali Ekrem ve Ahmet Reşit Bey'lerin açığa çıkarılmasına karar verildiğini yazmaktadır. Bu karardan pek de hoşnut olmadığını düşündüren Ali Münif, Ahmet Reşit Bey'le Mülkiye'de mektep arkadaşı olduklarını da belirttikten sonra kendisinin 1910 senesindeki Ankara valiliğinden önce burada bulunan Ahmet Reşit'in Karpıç lokantasının arkasındaki parkı “Millet Parkı” adıyla yaptırdığını da hatırlatmaktadır (*Ali Münif Bey'in Hatıraları*, 1996, s. 44).

Ahmet Reşit'in *Şehrâh Gazetesi*'ndeki siyasi yazılarının yayınlandığı tarihler, kendisinin de içinde yer aldığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın henüz siyaset sahnesine çıkmadığı döneme (yaklaşık 5-6 ay öncesine) tekabül etmektedir. Bu dönemde *Şehrâh Gazetesi*, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu Tahir Hayreddin tarafından neşredilmekteydi ve yeni bir partinin kurulması fikrine zemin hazırlayan yayınlar yapmaktaydı. Sonraları Rıza Nur'un Beyoğlu'ndaki evinde ve Hayreddin Paşa'nın diğer oğlu Damat Salih Paşa'nın yalısında yapılan toplantıların sonucunda Fırka'nın kurulmasına karar verildi. Rıza Nur'un evinde parti programı ve nizamnâmesini kaleme alan kişi de Ahmet Reşit Rey oldu. Böylece II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki iktidarına karşı ilk büyük siyasi muhalefet olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruldu (21 Kasım 1911) (Birinci, 1998, s. 508).

Siyasetin çetin şartlarda yapıldığı ve matbuatın oldukça etkili olduğu bu dönemde, Ahmet Reşit Bey'in siyasi konulardaki yazılarını *Şehrâh* dışında *Yeni Gazete*, *Rehber*, *Alemdar* gibi diğer İttihat Terakki karşıtı gazetelerde de görmekteyiz. Ahmet Reşit, siyasette ve edebiyatta yerleşik bazı önemli kuralların yaşatılması gerektiğini savunurken öte yandan aynı derecede dönemin yeniliklerine de açıktır. Ona göre ancak gelişmiş ve özgür düşünebilen zihinlerde olgunlaşabilen *tenkitçilik*, hayatının her aşamasında görülmektedir (Özcan, 2002, ss. 15-16). Dönemin önemli siyasi konularını ele alan bu yazılar, edebiyatta tenkitçi üslubu benimsemiş olan yazarın bu tavrını diğer alanlara da yansıttığını bize göstermektedir.

Ahmet Reşit Bey, incelediğimiz makalelerinde, yazacağı mesele hakkında başlangıçta genel bir bilgi verdikten sonra aynı konunun devr-i sabık ifadesiyle tanımladığı -ki II. Meşrutiyet dönemindeki yaygın kullanımdır- II. Abdülhamid döneminde ele alınışına değinmektedir. Devr-i sabıkta yapılanları eleştirel bir bakışla hatırlattıktan sonra II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren yapılmakta olan uygulamalara sıra gelir ve Ahmet Reşit, burada da muhalif tavrını sergileyerek gördüğü hataları çekinmeden yazıya döker. Yazarın makalelerinde “Maziden Hale” genel başlığını kullanması, kuşkusuz önce maziyi hatırlatmasını gerektirmektedir. Böylece okuyucuya, iki dönem arasında karşılaştırma yapma imkânını da vermektedir. Sadece yapılanları eleştirmekle yetinmeyen yazar,

yapılması gerekenler hakkındaki görüşünü belirttikten ve son bir değerlendirme yaptıktan sonra yazılarını tamamlamaktadır.

1.1. Meclis-i Mebusân'ın Vazifesi

Osmanlı Devleti'nin Mutlakiyetten Meşrutiyete geçtiği bu dönem aynı zamanda iktidar, muhalefet ve hatta Saray için siyasetin yeni kurallarına uyum sağlama sürecidir. Dönemin aydınları, bu süreçte meşrutî idare hakkında bilgilendirici yazılar da kaleme almaktadırlar. Ahmet Reşit de 3 Nisan 1911 tarihli yazısında, Meclis-i Mebusan'ın “murakabe” yani denetleme vazifesinden bahsetmektedir. Meşrutiyet idaresinde mecliste çoğunluğun kabul ettiği şekilde hareket edildiğini ancak bu sırada azınlıktaki partilerin de muhalefet etmeleri, kendi programlarını savunmaları ve bunun için de Meşrutiyetin bütün vasıtalarını kullanabilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Buradaki amacın meclisteki azaları etkileyerek onları kendi programlarına çekmek ve ilerideki seçimde çoğunluğu elde etmek olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan Meclis-i Mebusan'ın denetleme yetkisini kullanması ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır; “Heyet-i vükelanın veya bir nazırın hatası, meclis-i mebusan tarafından denetlenmeli ve değerlendirilmelidir. Çoğunluğu oluşturan parti, nazırın müdafaasını yapmamalıdır. Böyle bir durumda meclisin denetleme vazifesi atıl hale gelecektir. Meşrutiyet öyle nazik bir makinedir ki, yerinde kullanılması vukuf ve tecrübeye ve büyük bir dikkate muhtaç ve en büyük kuvveti Meclis-i Mebusan'a emanet edilen denetleme vazifesidir” (*Şehrâh*, 3 Nisan 1911, s. 1). Anlaşılabacağı üzere karşımızda yasama organının daha güçlü ve etkin olması gerektiğine, bunun meşrutiyetin bir gereği olduğuna vurgu yapan bir fikir adamı bulunmaktadır.

1.2. Osmanlı Ordusunda Siyaset

Ahmet Reşit'in ele aldığı konu başlıklarından biri de “ordu” olmuştur. Öncelikle ordunun Meşrutiyete geçişteki tartışılmaz rolüne değinen Ahmet Reşit, “zalim padişah” olarak nitelendirdiği II. Abdülhamid'in kendisine bağlı zannettiği ordunun istibdadı yok ederek hürriyeti getirmeyi başarmış olmasını takdir etmektedir. Bu, başka milletlerde örneği görülemeyecek hatta düşünülemeyecek derecede büyük bir olaydır. Ona göre Meşrutiyetin ilanından itibaren ıslah edilen ordunun bugünkü hali, toprakları paylaşmaya hevesli komşuları bile tereddüde düşürmüştür. Bunun için devr-i sabıkta payitaht dışındaki zabitanın durumu ile bugünkü durumlarını karşılaştırmak bile yeterlidir. Ancak, anlaşıldığı üzere ordunun almış olduğu siyasi tavırdan hoşnut değildir. “Fikirlerin kavgasında ordunun silah gücünü kendilerine siper edenler, istibdadı sürdürmek istiyorlar. Hürriyet içinde yaşayan memleketlerde her fikir-yanlış da olsa- bir nev-i hakikati barındırır. Serbest bir tenkid ve münakaşa gerektirir, bir hatayı bile daha başlangıcında şiddet ve zor ile boğmak, gelecekteki bir hakikati öldürmek demek

olur” ifadeleri ile aynı zamanda tenkide verdiği önemi bir kez daha bize göstermektedir.

Son zamanlarda ordunun hata veya asilik ettiğini düşünen Ahmet Reşit Rey, ordu ile sıradan vatandaşın çatışmasından rahatsızdır. Millete karşı silahla isyan içinde olanların te'dib edilmesi gereğini kabul etmekle birlikte hükümetin öncelikli vazifesinin bu durumun sebeplerini önceden tespit ederek ve tedbir alarak önlemeye çalışmak olduğunu düşünmektedir. “Çünkü bir vatan evladını döğüşdürmekten ziyade sevişdirmek ittihad-ı osmaniyye hizmet eder; çünkü insanları bir birine rabıt eden cazibe, havf değil muhabbettir” (*Şehrâh*, 2 Mayıs 1911, s. 1). Ordu içerisinde alaylı-mektepli çatışmalarının da yoğun olarak yaşandığı bir dönemde yazar, önemli bir soruna dikkat çekmektedir. Kısa zaman sonra başlayacak olan Balkan Harpleri, Reşit Bey'in haklılığını ve ordudaki birliğin önemini bir kez daha gözler önüne serecektir.

1.3. Alman Yanlısı Dış Politika Eleştirisi

3 Mayıs 1911 tarihli *Şehrâh*'ta bu kez, “Dış Politika” bir başka mühim başlık olarak durmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Abdülhamid döneminde en fazla eleştirdiği konulardan biri olan Almanya yanlısı dış politika, Ahmet Reşit'in de gündemindedir. Bununla beraber Abdülhamid sonrası dönemde de değişen bir şey olmaması, kendisini şaşkırtmış görünmektedir. Dış politikayla ilgili değerlendirme yaparken geçmişte İngiltere'den uzaklaşıp Almanya'ya yaklaşmayı eleştirmektedir. İngiltere Devleti'nin ise Tanzimat-ı Hayriye'den beri istediği şey, dost ülke olarak kendi menfaatinin de gözetilmesidir. Ona göre İngiltere, 1876 senesinde ilan edilen Meşrutiyete inanmak ve başkalarını da inandırmak istemiştir. Bununla birlikte devlet idaresinde tersine hareket edilmiş; Sultan Abdülaziz zamanında mali iflas ilan edilerek Batı Avrupa, acı bir surette aldatılmıştır. Ahmet Reşit, Sultan Abdülhamid zamanında da Meşrutiyeti iflas ettirerek yine Avrupa'nın bilhassa İngiltere'nin aldatıldığını fakat hakikatte kendisinin aldatılmış olduğunu düşünmektedir. Osmanlı Devleti'nden istenen istibdadı terk etmesi, asayiş ve adaleti sağlaması olduğu halde kendi hayatını muhafaza etmeyi her şeye tercih eden padişah, etrafındakiler tarafından yalnız istibdat ile saltanatını devam ettirebileceğine ikna edilmiştir. Ve bu durum, İngiltere'yi Osmanlı Devleti'nden uzaklaştırmıştır. “Nihayet bizden ümidini kesen İngiltere, menfaatini bizim dışımızda ve mateessüf bizim aleyhimizde bir takım tertibat ile temin etmeğe lüzum gördü” demektedir. O zamandan beri Almanya ile dostluğu geliştirmeye başladık diyen Ahmet Reşit, bu politikayı hatalı görmektedir.

Yirmi seneden ziyade bir müddetten beri devam eden bu münasebat-ı dostane de Almanya bizden iktisaden pek çok fayda temin etti” diyen Ahmet Reşit buna karşın Almanya'nın bize hiçbir siyasi fayda vaad etmediğini ve bizi aldatmadığını da eklemektedir. Meşrutiyetin ilanını müteakib İngiltere'ye yaklaştığımızı ancak “sonra bilemem nasıl oldu? –

çünkü burası henüz hiç izah olunmamıştır- kendimizi yine evvelki mevki' siyasiyemizde bulduk (Şehrâh, 3 Mayıs 1911, s. 1).

Bu ifadeleri ile Ahmet Reşit, İttihatçıların nasıl olup da yine devr-i sabık da eleştirdikleri Almanya taraftarı politikaya geldiklerini anlayamadığını göstermektedir.

Ahmet Reşit'in devrin iktisat politikası üzerine kaleme aldığı yazı ise bizi maziden bugünlere kadar getirmekle birlikte yine Alman karşıtlığını da hissettirmektedir. Meşrutî hükümetin, en dehşetli mahkumiyet olan, iktisadi mahkumiyete düşmek için nasıl bir siyaset izleyeceğini düşünmediğini ifade eden Ahmet Reşit, son yıllarda İstanbul'a gelip yerleşen özellikle Alman ecnebilerin yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Memlekette ecnebilerin sahip olduğu imtiyazlardan yararlanan bu kişilere karşı ülkenin kendi sanat erbabının nasıl rekabet edebileceğini sorgulamaktadır. Böyle devam ederse bakkallık, kasaplık gibi ticaret-i âdiyye; terzilik, kunduracılık gibi sanayi-i fakirenin bile ecnebilerin eline kalacağı endişesini taşımaktadır. "Garipdir ki, biz memleketi imar etmek maksadını hedefi hareket ittihaz ettik diyoruz, bunun için Taksim'de iki yüz bin arşın yeri, Suriye ve Irak'ta emlak-ı müdüreden milyonlarca dönüm araziye ecnebilere satmak teşebbüsünde bulunuruz." diyen Ahmet Reşit, şehirlerde mezralarda bir çok yerlerin zengin ecnebilerin ellerine geçmesi halinde bu yerlerin zenginleşeceğini, Avrupa memleketleri gibi gelişeceğini belirtmekle birlikte artık ne o şehirlerin ne de o köy ve mezraların kendilerinin kalmayacağına dikkat çekmektedir. "Medeniyeti taşlarımıza, topraklarımıza değil evvela insanlara, kendimize mal etmeliyiz" diyerek "bizim uzak kaldığımız, anlayamadığımız, idare edemeyeceğimiz bir medeniyet üstümüze çökerse altında eziliriz" değerlendirmesini yapmaktadır. Diğer taraftan şose ve şimendiferlerin inşasına muktedir bulunduğu halde bu işin neden ecnebilere bırakıldığını sorgulamaktadır. Aynı zamanda sözlerinin "şovenizm" olarak algılanmaması gerektiğini de eklemektedir (Şehrâh, 4 Mayıs 1911, s. 1).

1.4. Osmanlı Devleti'nin İdari Sorunları-Memuriyet Meselesi

Osmanlı Devleti için 19. asırdan gelen sorunlar, 20. asrın başında da mevcudiyetini korumaktaydı. Balkanlardan Yemen'e kadar isyan ve ayaklanmalar mevcuttu. Bu sorunların çözümü ile ilgili Ahmet Reşit'in tespit ve önerilerini görmekteyiz. Vilayetlerde ortaya çıkabilecek karışıklık, ihtilal, isyan gibi olayların sebeplerini önceden görerek bölgenin kabiliyeti ve mizacına göre alınması gereken tedbirleri kararlaştırarak memleketin güvenliğinin sağlanabileceğini düşünmektedir. Bunun için öncelikle iyi memurların ve idarecilerin seçilmesi gerektiğini aynı zamanda bu kişilerin mütemediyen teftiş edilmesinin önemini belirtmektedir.

Eski hükümetin devletin hastalıklarına şifa olacak çareler yerine hastalık ve buhranları geçici reçetelerle uyuşturmak yolunu tercih ettiği, değerlendirmesini

yapmaktadır. Bununla birlikte Meşrutiyet hükümetinin de fazla acele ve cür'et ile işe giriştiğini, bunun sonucu olarak da bir buçuk seneden beri yaşanan isyanlara, buhranlara karşı zaruri bir tedbir olarak Osmanlı askerinin Arnavutluk, Havran, Kerek ve Yemen'de sarf edildiğini söyler. Meşrutiyet'in ilanından itibaren herkesin dilinden düşürmediği *İttihad-ı Anasır* (Osmanlıcılık) gayesine ulaşmak için sağlam bir yol takip edilemediğinden bahseder. Dahili idarede yalnız bir nazır ile hüsnüniyet ve hamiyetin yeterli olmadığını, başka pek çok meziyetin gerekli olduğunu ifade ile yazısını tamamlar (*Şehrâh*, 6 Mayıs 1911, s. 1). İdeal idareci tanımlaması yaptığını da gördüğümüz yazar, yine bir önceki idare ile o günün yönetimini karşılaştırma yoluna gitmektedir.

Ahmet Reşit, bu yazının devamı niteliğinde olarak bir gün sonraki makalesinde de memur seçiminin hayatiyetine ve memurlardan yüksek oranda verim alınabilmesi için yapılması gerekenlere değinmektedir. "Memur seçimine müdahale ve iltimas edilmesi, memurların yükselmesinde görülen haksızlıklar usule değil usulün suiistimaline aittir" diyen Ahmet Reşit, suiistimalin baştan önünü almak gerektiğini söyler. Meşrutiyet döneminde vali, mutasarrıf, kaymakam gibi idareciler, çok sık değişmekte ve bununla ilgili şikayetler artmakta, sürekli azil, tayin döngüsü yaşanmaktadır. Memurlar, kendilerini güvende hissetmediklerinden bir bahane ile azledilme endişesi taşımaktadırlar. Oysaki memurların işlerini hakkıyla yapabilmeleri için buldukları mahalli iyi tahkik etmeleri gerekir, birkaç ayda bir yeri değiştirilen memur ise buna fırsat bulamamaktadır.

"Devlet hizmetine alınacak memurların vasıfları; Türkiye'nin şartları, Türkiye'nin idaresi iyice düşünülerek özel bir kanun ile açıkça tayin edilmeli; nazırlar da artık dünkü kalem efendisini bugün vali yapmak mucizesinden vazgeçmelidir" demektedir. Memurların iyi bir şekilde istihdam edilmesi için dört şart gerektiğini belirtir: Öncelikle memurlara verilecek maaşlar, memuriyetlerin görevlerine uygun olmalı ve emeklilik hakkının iyi muhafaza edilmesi ile memurların ilerideki hayatları da garanti altına alınmalıdır. İkincisi vazifesini yerine getiren bir memur, azl ve cezadan uzak bulunmalıdır. Üçüncüsü her memur, kanunsuz bir harekette bulunursa kabahatin derecesine göre mesul olacağını bilmelidir. Son olarak da hangi sınıftan olursa olsun memurların hareketleri, ciddi bir teftiş ve denetim altında tutulmalı; bunu temin için gerekli olan kanunlar, önceden iyice düşünülerek hazırlanmalıdır (*Şehrâh*, 7-8 Mayıs 1911, s. 1). Böylece Ahmet Reşit Bey, Osmanlı Devleti'nin en önemli dahili sorunlarından birine çözüm önerileri sunmakta aynı zamanda bize Mülkiyeli kökenini de hatırlatmaktadır. Şüphesiz, gerek merkezde gerekse taşrada almış olduğu memuriyet vazifelerinde edindiği tecrübeler de ona yol gösterici olmuştur ki yazılarının devamında taşra yönetimine dair meseleleri ele aldığı görülmektedir.

Ahmet Reşit'in dikkat çekici bulduğumuz yazılarından biri de vilayetlerin teşkili ve idaresi hakkındadır. Vilayetlerin idaresi ile ilgili kanunun tanzimine iki sene önce başlandığı ve kanun, nihayet Meclis-i Mebusan'a geldiği halde bu konuda henüz bir şey yapılamadığından yakınmaktadır. Ahmet Reşit, idari teşkilatlanmanın bir sorunu olarak köy ahalisinin yaşadığı sıkıntıyı dile getirmektedir. En küçük idari birim kaza olduğundan köylüler, en ufak işleri için bile, bazı köylerden oldukça uzak olan kaza merkezine müracaat etmek zorundadırlar. Kaza merkezine gitmek ve işlerini tamamlamak için orada birkaç gün ikamet etmek zorunda olan köylü için bu, çok masraflıdır. Hakkını aramak için kazaya gidemeyen köylüye ise iki seçenek kalmaktadır: Biri hakkını terk etmek, diğeri ise gücü yetebildiğine karşı hakkını bizzat elde etmeye çalışmak. Bu ikinci seçenek, taşra hapishanelerinin cinayetle mahkûm olmuş kişilerle dolmasına sebep olmuştur. Anadolu vilayetlerinden birinde, hapistekilerin yüzde otuz beşinin tarla hududu anlaşmazlığından kaynaklı cinayetler nedeniyle orada olduğu anlaşılmıştır. Kaymakamların değil köylünün işleri ile ilgilenebilmeleri, köylerde ne olup bittiğini öğrenebilmelerinin bile imkânsız olduğuna, bu sebeple ağnam, aşar gibi vergilerin toplanmasında zayıf yaşandığına dikkat çekerek mevcut idare teşkilatı ile hükümetin köylüye hissettirilemediğini değerlendirmektedir. Kazaların nahiyelere taksim edilmesinin bu soruna çare olacağını düşünen Ahmet Reşit, nahije teşkilatının masrafından dolayı terk edildiğinin iştirildiğini de eklemektedir (*Şehrâh*, 9 Mayıs 1911, s. 1).

Ahmet Reşit Bey'in idari sorunlarda dikkat çektiği bir diğer konu, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra atılan en önemli adımlardan biri olan "Tensikat" meselesidir. 20 Haziran 1325 (3 Temmuz 1909) tarihinde Takvim-i Vekâyi de neşr ve ilan edilen Tensikat Kanunu (*Düstur*, ss. 326-333) ile İttihat Terakki merkezi, özellikle memurlardan eski yönetime jurnalcılık yapanların tespit edilerek ayıklanmalarını istemekteydi (*Ali Münif Bey'in Hatıraları*, 1996, s. 43). Konuyu iki ayrı makalesinde ele alan Ahmet Reşit, öncelikle bunu tasarruf politikası içerisinde değerlendirmiştir. Bu dönemde, biri tensikat diğeri ise memur maaşlarının indirilmesi olmak üzere masrafların azaltılması için iki iş yapılmıştır. Ahmet Reşit Bey, her ikisinin de pek çok netice doğurduğunu ancak aranan iktisadi maksadın gerçekleşmediğini değerlendirmektedir (*Şehrâh*, 14 Mayıs 1911, s. 1). "Eski yönetim gereğinden fazla memur istihdam etmiş ve birçoğuna lüzumundan fazla maaş vermiştir" diyen Ahmet Reşit, Meşrutiyet'in ilanından sonra ise halkı memnun edecek bir tedbir olarak düşünülen tensikata aleracele başlandığını belirtmektedir. Hükümet, işi Meclis-i Mebusan'a bırakarak kurtulmayı düşünmüş ve meclis, derhal bir tensik kanunu düzenlemiştir. Oysa Ahmet Reşit'e göre devr-i sabıkta bütün memurların aded ve maaşları lüzumundan fazlaydı denemez. Yalnız İstanbul için geçerli olan bir durumun genelleştirilmesi doğru değildir. Fazla memur ve maaşlar yalnız İstanbul'da mevcuttur ve bu nedenle fazla memurların ihracı sadece İstanbul için gereklidir. Kadroların oluşturulması, sekiz on sene hatta daha fazla zamana yayılmış olsaydı

halkın şikayetleriyle karşılaşılmazdı. Buna bağlı olarak, oldukça fazla yekün teşkil eden tekaüd⁵ ve ma'zuliyet⁶ maaşlarının bütçeyi daha da zorlaması gibi bir durum ortaya çıkmazdı. “Gözümüzün önündeki İngiltere örneğine bakabilseydik İngilizlerin Mısır’da tensikatu, tedricen 20 senede yaptıklarını ve bu şekilde halkı da memnun ettiklerini görebilirdik” diye eklemektedir.

Tensikat konusunu çok yönlü olarak ele alan Ahmet Reşit Bey, uygulamadaki yanlışlıkların yol açtığı çok önemli bir başka soruna dikkat çekmektedir ki bu da jurnalcilerin durumudur. “Memurların namusunu takdir ederken, şunun bunun ihbar ve şehadetine bakarak hareket edildi. Kendisi halef olmak isteyen veya aralarında çekememezlik olan bazı adamlar memurlar aleyhine ihbarda bulundular. Hülasa, bu tensik sebebiyle işini iyi bilen memurlar açığa çıkarılarak, işler muamelattan haberi olmayan kişilerin ellerine bırakılmıştır. Böyle olunca bir kurunun yanında bin yaş yakılmış oldu” cümleleriyle durumu açıklamaktadır (Şehrâh, 16 Mayıs 1911, s. 1).

Memur maaşlarının düzenlenmesi ile ilgili olarak bir başka yazısında devri sabıkın bazı memuriyet maaşlarını uygun bir şekilde düşürerek memurlar arasında adil bir denge sağlaması ne kadar doğruysa umumi maaşları çok aşağılara çekmek de bir o kadar yanlıştır ve bu durum, devlet idaresi için hiç hoş olmayan sonuçlar doğurur diyen Ahmet Reşit, bu durumun kaliteyi düşüreceği hususunda güzel bir benzetme yaparak yazısını tamamlamaktadır “Böyle bir tasarruf mükellef bir bahçeyi boğaz tokluğuna hizmet eden acemi bahçıvanlara tevdi’ ile viran etmeye benzer. Buna denizi geçip çayda boğulmak denilse yeridir” (Şehrâh, 17 Mayıs 1911, s. 1).

Ahmet Reşit, bir başka makalesinde hakimlerin güçlü olanın yanında yer alma ve makam kaybetme korkusu gibi tavırlarını eleştirirken hakimlere dahili ve harici müdahalenin olmaması gerektiğini dile getirerek yargı bağımsızlığına dikkat çekmektedir (Şehrâh, 11 Mayıs 1911, s. 1).

Kendisi de yıllarca devlet memuriyetinde bulunmuş olan Ahmet Reşit Bey’in memurların sorunlarına hassasiyet gösterdiğini anlıyoruz. Bu konulardan biri olarak Meclis-i Mebusan’da askeri memurların harcırahları konusu görüşüldüğünde, söylenen doğru sözlerin hakkını teslim ederken meselenin bütün memurları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle, Avrupa’daki memurlara harcırah verme usulleri ile kendi ülkesindeki uygulamaları karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmaya göre Osmanlı’da memuriyet değişikliği olan kişinin maaşı, irade-i seniyyenin çıkmasıyla birlikte kesilirken yeni maaşı, görev yerine ulaşmasından itibaren başlatılır. Halbuki bütün dünyada memurların maaşları, tayin gününden itibaren başlar. Harcırahların yetersizliği ile ilgili verdiği bir örnekte; “en seri şekilde bir

⁵ Emekliye ayrılma, emeklilik (Develioğlu, 2011, s. 1241).

⁶ Azledilmiş olma, işinden çıkarılmış olma (Develioğlu, 2011, s. 682).

ayda ulaşılması mümkün olan Bağdat'a, iki bin kuruş maaşlı bir memuriyet olarak beş altı kişiden oluşan ailesiyle beraber on sekiz, yirmi gün çöllerde dolaşmak mecburiyetinde kalan bir memura verilen harcırah, o aileyi İstanbul'dan Halep'e getirmek için vapur ve şimendifer parasına kifayet edememiş; biçare adam, o bitmez tükenmez çöllerde zaruret ve meşakkat altında perişan olmuştur" demektedir. Ahmet Reşit; memleketin, milletin devlete ihtiyacı varsa, memursuz devlet de olmazsa memurları maddi ve manevi olarak güçlendirmek, böyle küçüklüklerle usandırıp küskün hale getirmemek gerekir değerlendirmesini yaparak yazısını sonlandırmaktadır (*Şehrâh*, 9 Haziran 1911, s. 1).

1.5. Maarif Meselesi

Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet devrinde öncelikli konularından biri de "Maarif" olmuştur. Ahmet Reşit, bu konuda yine önceki uygulamalardan hareketle gelinen noktayı değerlendirmektedir. Maarif denildiğinde öncelikli olarak akla Darülfünun ve enstitüler yerine iptidai mekteplerin gelmesi gerektiğini ifade eden yazar, ahalinin büyük bölümünün okuyup yazmasını sağlamayı ilk hedef olarak görmektedir. III. Selim, II. Mahmud ve Reşid Paşa dönemlerinde eğitim alanındaki teşebbüslerden bahsetmekle birlikte iptidai eğitimden mahrum olduğu için bu çabaların yarım kaldığını ve köksüz bir ağaç gibi kurduğunu ifade etmektedir. II. Abdülhamid döneminin başlarında eğitim alanında yaşanan gelişmelere dikkati çekmektedir. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra ortaya çıkan bu gelişmelerin asıl amacının halkı ve diğer milletleri eğitim yoluyla Meşrutiyete kabiliyetinin sağlanacağına inandırmak olduğunu söylemektedir. Hatta Sultan Abdülhamid'in saltanatının sonlarında artık bu tür iş çevirmelere lüzum ve imkân kalmayınca ıslahat adına mektep programlarına indirilen baltalarla bu fikrinin doğrulandığını iddia etmektedir.

Ahmet Reşit Rey, II. Abdülhamid devri eğitim anlayışını bu şekilde yorumladıktan sonra eleştirilerini yeni döneme yöneltmektedir. Meşrutiyet idaresi ilan edildikten sonra maarif bütçesinin dört yüz bin liradan, dokuz yüz küsür bin liraya çıkartıldığını ancak iki seneden beri istibdadın başındaki tahsil derecesine bile ulaşamadığını belirtmektedir. İki ayda bir değiştirilen programlar, tebdil olunan muallimler ile bu duruma gelindiğini ifade etmektedir (*Şehrâh*, 12 Mayıs 1911, s. 1). Ahmet Reşit'in bu değerlendirmeleri, Osmanlı son döneminin başlıca sorunlarından olarak görülen "kaht-ı ricâl" meselesini hatırlatmaktadır.

1.6. Toplumsal Bir Sorun: Frengi

Ahmet Reşit'in *Şehrâh*'ta ele aldığı konular genelde siyasi içerikli olmakla birlikte sosyal meselelere de değindiğini görmekteyiz. Bu defa, merak uyandıracak şekilde makalesi için "En Büyük Düşmanımız" başlığını tercih eden yazar, devamında "memleketimizi her yönden en ileri seviyelere çıkarsak, imar etsek, umran ve irfanın bütün vasıtalarıyla donatsak bile bir büyük düşmanı imha

etmedikçe ‘hayatımız emindir’ diyemeyiz” ifadelerini kullanmaktadır. Dikkatleri bu şekilde iyiden iyiye topladıktan sonra ise bu büyük düşmanın bütün mülke, bilhassa Batı Anadolu ve Suriye kıtasına yayılmış olan “frenji” hastalığı olduğunu açıklamaktadır. Tehlikenin büyüklüğüne rağmen hiçbir şey yapılmadığından şikâyet ederek Kastamonu’da bir frenji hastanesi yapıldığını, bir iki tabip gönderildiğini ancak cehalet ve rehabetin devam ettiğini anlatmaktadır. Hatta “Anadolu’da bu hastalığa bir nezleden ziyade önem verilmediğini insan dehşetle görüyor” ifadesini kullanmaktadır. Hastalık hakkında tafsilatlı bilgi vererek bu hastalığa yakalananların iki üç sene kesintisiz itinaya muhtaç olduğunu, fakara halkın ise böyle bir tedavi için gereken kudret ve sebatı bulunmadığını hatırlatmaktadır. Hastalık, ağır adımlarla ilerlediğinden önce önemsenmemekte bu nedenle öncelikle halka onun dehşetini anlatmak gerekmektedir. Bunu hükümetten beklemek, abestir. Çünkü hükümet, kanunun tercümanıdır ve kanun ise ikna değil emreder. Böyle işlerle başka yerlerde hayır cemiyetleri uğraşır. “Bunu gerçekleştirmek için İttihat ve Terakki’nin memleketin her köşesinde bulunan şubeleri kullanılabilir” diyen Ahmet Reşit, diğer taraftan da “büyük bir ciddiyet ve sebat isteyen bu işi, kulüpler ne dereceye kadar başarabilir bilemem” diyerek esasen İttihat Terakki kulüplerine itimatsızlığını da belirtmektedir (*Şehrâh*, 26 Mayıs 1911, s. 1).

Sonuç

Ahmet Reşit Rey, 85 yıllık ömrünün ilk 50 yılında içerisinde yaşadığı toplumun sorunlarına kayıtsız kalmayan, gözlemleyen, eleştiren, elini taşın altına koyarak yanlış gördüklerini değiştirmek için harekete geçen bir fikir ve siyaset adamıdır. Hayatının kalan 35 yılını ise tamamen siyasetten çekilerek okuyup yazmaya ve en önemlisi de hatıralarını gelecek nesillere aktarmaya adanmıştır. Onun Osmanlı’dan Cumhuriyet’e şahitlik ettiği olayları bizlere ulaştırmak için gösterdiği çaba, harcadığı mesai kuşkusuz çok kıymetlidir. Bununla birlikte hayatının son baharı diyebileceğimiz bir dönemde, herhangi bir ikbal beklentisi veya çıkar söz konusu olmadan yazıldığını düşündüğümüz hatıralarını yine de onun çok önemseydiği “tenkitçi” yaklaşımla ele almak gerekir.

Ahmet Reşit’in edebiyat dergilerinin yanı sıra çeşitli gazetelerde yazmış olduğu siyasi yazılar ise bize Mutlakiyet’ten Meşrutiyet’e geçen bir toplumun sancılarını, dönemin siyasi çalkantılarını göstermesi açısından değerlidir. Meşrutiyet devrinde iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmayı bize anlatacak başlıca kaynak, dönemin matbuatıdır. Bu makalede, İttihat Terakki karşıtı muhalif bir çizgisi olan *Şehrâh Gazetesi* ve onun önemli kalemlerinden Ahmet Reşit’in seçtiğimiz yazıları üzerinden döneme dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Kendisi de bir mutasarrıf çocuğu olan Ahmet Reşit’in, Mülkiyeli oluşu ve İstanbul’un yanı sıra taşrada aldığı memuriyetler dolayısıyla özellikle idari konularda yaptığı değerlendirmeler, dönemin olaylarının açıklanmasında önem taşımaktadır. Abdülhamid devri uygulamaları ile İttihat Terakki hükümetlerinin uygulamaları

arasında yaptığı karşılaştırmalar, yazılarında dikkati çeken bir diğer husustur. Bu bağlamda, onun siyasi faaliyetlerinin daha geniş kapsamlı akademik çalışmalara konu olabileceği de anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HH.SAİD.d 4/35, H. 29-12-1286.

Düstur, II. Tertip, Cilt 1.

Kitap, Tez ve Makaleler

Ali Münif Bey'in Hatıraları. (1996). (T. Toros, Haz.). İstanbul: İsis Yayınları.

Birinci, A. (1998). Hürriyet ve İtilaf Fırkası. *TDVA*, 18, 507-511.

Bolayır, A. E. (2013). *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları* (M. K. Özgül, Haz.). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Çelik, Y. (2013). *Şeyhü'l Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Develioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

İlyasoğlu, E. (2005). *Cemal Reşit Rey*. İstanbul: Dünya Kitapları/ Müzik Kitaplığı.

Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İsis Yayınları.

Özcan, R. (2002). *Ahmet Reşit Rey'in (H. Nazım) Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rey, A. R. (2014). *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim- Yaptıklarım 1890-1922* (N. Ö. Akın, Haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi Cilt 2. (2010). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toprak, Z. (1987). Bir Evrak-ı Muzır: Şehrâh Gazetesi. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 37, 45-47.

Topuzlu, C. (2017). *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım* (H. Hatemi ve A. Kazancıgil, Haz.). İstanbul: İşaret Yayınları.

Tural, E. (2009). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*. Ankara: TODAİE.

Yazıcı, H. (2020). 1919 Paris Barış Konferansı'nda Türk Tezleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 9(2), 1039-1064.

Yılmaz, A. Y. (2022). *Cumhuriyetin Sürgünleri Yüzellilikler* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Ankara.

Sürelî Yayınlar

Şehrâh (3 Nisan 1911). "Meclis-i Mebusan, Vazife-i Murakabe". Maziden Hale 4.

Şehrâh (2 Mayıs 1911). "Ordu". Maziden Hale 6.

Şehrâh (3 Mayıs 1911). "Siyaset-i Hariciye". Maziden Hale 7.

Şehrâh (4 Mayıs 1911). "Siyaset-i İktisadiye". Maziden Hale.

Şehrâh (7 Mayıs 1911). (Başlıksız).

Şehrâh (8 Mayıs 1911). (Başlıksız).

Şehrâh (9 Mayıs 1911). “Teşkil ve İdare-i Vilâyât”. Maziden Hale 13.

Şehrâh (11 Mayıs 1911). “Adliye”. Maziden Hale 15.

Şehrâh (12 Mayıs 1911). “Maarif”. Maziden Hale 16.

Şehrâh (14 Mayıs 1911). “Siyaset-i Maliye”. Maziden Hale 18.

Şehrâh (16 Mayıs 1911). “Tensikat”. Maziden Hale.

Şehrâh (17 Mayıs 1911). “Memurun Maaşatı”. Maziden Hale 21.

Şehrâh (26 Mayıs 1911). “En Büyük Düşmanımız”.

Şehrâh (9 Haziran 1911). “Memurîn Harcırahı”.

Yeni Sabah (26 Şubat 1941). “Hatıralarım”.